

دبیاچه: مجلس اُنس نویسنده و خواننده

نگاهی به دبیاچه‌های کشف‌المحجوب هجویری
و جامع‌الحکمتین ناصر خسرو*

دکتر نصرالله پورجوادی

چکیده:

در تاریخ کتاب نگاری، یکی از پر جاذبه‌ترین اجزای کتاب، دبیاچه آن است. دبیاچه یک نوع تماسی حضوری و شخصی است میان نویسنده و خواننده، نویسنده در این برخورد، شخصیت خود و حضور خویش را پیش از اندیشه‌اش با خواننده در میان می‌گذارد. دبیاچه بعضی از کتابها گاهی پرده از روی حوادث تاریخی و مسائل اجتماعی برمی‌دارند و نیز کسانی بخواهند در مسائل اجتماعی و تاریخی در زمینه کتاب و تاریخ آن تحقیق و مطالعه کنند، دبیاچه کتابها یکی از بهترین مواد تحقیق است. تهیه فهرست کتابهای دبیاچه‌دار، طبقه‌بندی دبیاچه‌ها و تعیین میزان اطلاعات موجود در هر کدام و تحلیل آنها از جمله پژوهشهایی است که باید صورت گیرد. در پژوهش زیر، دبیاچه‌های دو کتاب کشف‌المحجوب هجویری و جامع‌الحکمتین ناصر خسرو، مورد بررسی قرار گرفته و اطلاعات و مطالب موجود در آنها تبیین یافته است.

*. مقاله حاضر، نخستین بار در شماره اول، سال هفتم نشر دانش به چاپ رسیده است. اینک بار دیگر، به مناسبت چاپ جدیدی از کشف‌المحجوب هجویری و با موافقت استاد پورجوادی، در این نشریه به چاپ می‌رسد.

کلیدواژه: داده، الگوب، امالتی، هجوی، ناصخو، مل.

۱. اهمیت دیباچه‌ها

داده‌ام وزدن خوانند و نو ندم و پی‌افتادته تابا، ولی‌دتا تاب‌نای‌ی‌از‌پی‌ت‌و‌اهی‌ام‌ته‌های‌تاب‌ات‌پی‌دادا. داده‌نتی‌نی‌ان‌نو‌ندا‌خوانند‌تاب‌د‌میان‌می‌اد، اما‌قادخ‌مط‌ی‌ا‌ه‌وی‌ه‌وی‌ا‌می‌ود. می‌توان، ا‌اندی‌مامه، ن‌ا‌و‌تاب‌ه‌اب‌ود، ولی‌ه‌نی‌توان‌ن‌ا‌ودن‌اصی‌تاب‌قداد. ا‌زا‌وامدم‌تاب‌ف‌داد. مدمه‌مدخ‌ا‌، اما‌داده‌مدخ‌نی. خواندن‌ن‌ه‌م‌ن‌اولیه‌ناهی‌ا‌ه‌ق‌از‌و‌وده‌اختان، ه‌نامی‌اف‌ندا. خواندن‌تاب‌اه‌م‌ماه‌وه‌نی‌خوانند‌مان‌و‌ند‌ت‌یه‌نی، داده‌ه‌م‌ن‌ا‌ف‌نو‌ندا‌خوانند‌ا‌. د‌م‌اف‌ه، نو‌ند‌هنوز‌یی‌ه‌خوانند‌خود‌ن‌فته، ف‌د‌ل‌ا‌ای‌او‌از‌ن‌د، ولی‌دی‌ا‌خود‌اه‌خوانند‌و‌خوانند‌اه‌خود‌ند. داده‌نوع‌تا‌وی‌و‌ی‌ا‌میان‌نو‌ند‌و‌خوانند، ق‌از‌انه‌نو‌ند‌د‌ما‌نو‌ندی‌و‌خوانند‌د‌ما‌خوانندی‌قا‌بیند. داده‌اولیه‌خود‌میان‌نو‌ند‌و‌خوانند‌ا‌، و‌مانند‌ه‌خود‌های‌اولیه‌می‌تواند‌ت‌بیه‌بند‌وان‌های‌ند‌ما‌ند‌نو‌ند‌ا‌خود‌پی‌خود‌و‌خود‌ا‌ق‌از‌اند‌ها، ولو‌ها‌ا‌ا‌خوانند‌د‌میان‌می‌اد‌وه‌ماه‌پی‌تا‌وی‌و‌ی‌خوانند‌مان‌و‌ند، ا‌از‌ی‌د‌خوانند‌بیدا‌وده‌تا‌مان‌ماه‌نان‌ادا‌اند.

د‌ا‌م‌ج‌از‌، ی‌ه‌نو‌ند‌د‌ی‌مان‌نا‌ناخته‌خود‌می‌اد؟
ا‌ا‌اد‌و‌میان‌ا‌، وه‌ی‌ه‌او‌ند‌د‌ی‌ه‌خو
زدا. داده‌ت‌ما‌ی‌از‌تاب‌ا‌ه‌نو‌ند‌د‌ن‌از‌زادی‌خود‌ا‌،
ود‌ه‌دلیه‌ی‌زادی‌ا‌ه‌بی‌ای‌از‌نو‌ندان‌ده‌نا
نو‌ته‌داده‌می‌مانند‌ونی‌داند‌ه‌اد‌وند‌وه‌ناد‌وند‌نو‌ته
ه‌از‌های‌تاب‌ه‌از‌ا‌واب‌و‌ف‌و‌، تی‌مدمه، د‌نو‌ند‌از

ماتی تنها . او د مای وی ا ه موع تاب از ا تیبی د
 ا . اما د ا ه خا از م و ب ا . البته نو ند می تواند و ا د موع تاب
 و دون ا تا مودی ه خوانند م فی ند و از ا م پی ی از مدمه م ا د ،
 انه ، اص و ا د موع ز و د . می تواند ف ه ا دون ته ا تفا ند ، و می تواند
 ن ا م ت د و و ن ا و ن ا ی ا ز د ی ، تی دون ت تیب منطی ند .
 پی د ا ه م ا وی و د از نو ی ا ز ی ن د ا د ، اما ن ج ا ت ت ی ا ب ا ه ه
 وی نو ند م د و د ن ی ا ز د خ ص ه ن ه د ا ه ن د ا نو ند از و ف ا ق
 د ا د ه م ا ی ا ز نو ندان از میان ن ی خ می مانند . ف پی ا ه
 نو ند ا د د ا ه م ا ند و ن ا ا ه ا ز ا ف تاب خا ز و د .
 ه ه د د ا د ، و ل و ا ن ه ص ف ا ن ی و خ و ص ی د ا ت ه م ا د ، می تواند د
 د ا ه و د ، اما ه ط ن ه م ا تاب ه ز وی ن افتاد م ا د .
 د ا ه مومی ا د نو ند ت ا ص و ت ی ا ه می خواهد خوانند از او بیند
 ن ن ند . م ا ی ا ز نو ندان ت بیح می دهند ه هی صوتی از خود م و
 ن ا ز ند ، د مانند ا ص ی ه م ا نی ن ت د ا ن ی ه ز ی ن ا ن د د خود او
 م ا ف ه ن ند . م ا ی د ا ز ا ف ص ا ت ف ا د می نند و ق ا ز ا ن ه م ا ل ا ن د
 خود ا د م د د خوانند ق ا دهند ، ت و ی ا ز ی نو ندی خو ا
 م و می ا ز ند . ا ز ا ن ی خود ن ت تاب می و ند . ا ز ا ه ی ه ا ی
 بین ه م و د ا ت ف ا د ا ن د . ا ز م و ف ی ه ا و ه م ا ی خود . ا ز ن ی ا و
 ز و ه ا ی ی و ن ا ن ی خود ، ا ز خو ی ه ا و نا خو ی ه ا ی خود د ی م ا ، ا ز
 ا م ا ف و ا ز ا م ا ج خود ، ه ه ا ن د ا ز ص د ا ق خود و ا ه ی ج ا
 خود ، و م ا خود . پی ا ی ا ز نو ندان د ا ه ا م ج ا ل ی می بینند ت ا د ا د ا ز
 ز م ا ن د ا ق د ن ا ن ا ت ا ن د و ه ه م ا ا ش نو ندان د ا ه ا م ی می دانند
 ه ا د د ن ا ز ا م ی و ا م ی ا ن خود ت ا ن ند . و ی ق ن د ی د ا
 چ ه ا ر م ق ا ل ه می نو د ی ق د ا و د ی بید ، ت ا م و د و م و
 ا ه م ل و م ن د ت ی ب و د ا تاب فی ا ز ن ا م د و و ت ی
 ا ز د ا م د و ح ا م ا ن د . و خود او نی ز ا ن ه ه ی م ا ا د د ا خود ا ن ج ا
 می دهد . ی ا ز نو ندان نی م ا ی ا ز ن ا م د و ، ی ه ا ز ا ت و
 ت ج ی ا ز ا ی خود ن ا می ا ن د . نو ن ا ز ا م ا ن د ی ا ه د گ ل س ت ا ن ی ا ز

آنکه مدو خود آه دهند و از هندی خو از آه خوانند می د.

*

داتان داهد تا تاب داتانی . م د مودتا دانه نوی و ت و ن ت پی ن دا، ولی بی از تاب های قدی ما زها مای تا نون دای داهها . د ای از داهها، هخ و نای ه ا صدق و جگ نوت ه دا ، اهی د از وی واد تا ی و ما ا ت مای داته دوا فتای ها و پیوزی و نوندوا زوها مای های او بیان دا . ه ه تد ، از داهها ه فاخو م ، ا ت مای د اختیار ه ت پی قا می تواند داد و ای مانی ه و اهند م م ا ت مای و ت مای د زمین تاب و ت م ت پی و مطالعه ننند، داهها بدون و ت مود ت پی ا . م ت فانه تا نون داهه نوان م مود ت پی تو ی ن دا ، و م م م ا د ا د ه ا موع تو م م ان ادیا و ندادی و ه نی م ت م ان ت تادای د و م مود تو ه خا قا یید از مهای م ا د ا نجا یید ت پی ف تاب های داهها و هندی داهها و ت پی میان م مود د ه و د خ ت پی نا . م ه نامی ه ه ف نوت ا ماله افتاد، ه داههای تاب های م وفی ون چهار مقاله، قابوس نامه، کشف المحجوب هجویری، کلیله و دمنه ن الله منی، جامع الحکمتین، مرزبان نامه، اسرار التوحید م د منو، کیمیای سعادت الی و گلستان دی ن ا د و یی د از میان ا ت مای م مای توای د مود تا تاب نای، یی نوندان، تلی تابها، ا تاطا تاب م موع تاب، فف نا ای تاب دوا و نا ون، و فف توب و ت پی تاب ه او اب و ف و از داهها ت ا نیی . از میان ه ا تابها، داهجو ی د کشف المحجوب ی از صادقانه داهها ه دن مطالی خواندنی ا ه و تاب داهه و م ل قادی و م ل مطح ددا . از وی د ، داه ناصخ و د جامع الحکمتین ففی ت داهها و م ل د ن ا د قیقی ا د ا ف فیدا تاب ه و ی و

یابد جامع‌الحکمتین هـ و ح دادا . ا دو تاب از ا تا
 تاب‌نمای د ا ن ه د نوع خودی‌نیا . د انجامای خواهی د تا
 و مطالب ا دوداه هـ و تا ای هـ و ط هـ ل تاب و
 تاب‌نمای می‌ود، ت ی و ی نی .
 تاب هجوی از ا زمانی‌مد ا جامع‌الحکمتین . ا تاب اهجوی
 ق ب ها ا ی ه زمان فای د ا ت و ت نی د ا ، اما مطالب
 د ا ه ا ص و د ا ت و نی ، هـ ل ی د ا ، هـ ا ن ط و ه فته د ،
 از و تاب و نو نندی د ا م خود و د ا و ه نوان نو نند
 ص یانه ا خوانند م ا ف ه می‌ند و م ج ازی ت ی می‌دهد ه د ن
 ای نو نندان و دو تدا ن تاب خالی از ل ط نی . هـ هـ و د ا
 هجوی می‌و .

۲. در خلوت دیباجه کشف‌المحجوب

د د ه نامی وی ناء م دو و تا از اء و ی و وزاء ای از
 های د ا ه نوی دان ، و ا د ا . اما ل ف ه و د اند هـ ا
 ا ه ز د اند و نا صوفیه و د اند . نو نندان صوفی، هـ ا شنای ی از
 ا مان ه ا د ا و د ا مان م ت و دند، هـ ی ا ز ا ا ن فتنند . هجوی
 نی ا ز ا ی ماندا ش نو نندان د ا . تا ا الله و د
 خدا و دود یام ازمی و دوا هـ هـ از ا ط تجاوز نی‌ند . از ن
 فاصه و ا د اص مطب د ا ه می‌ود . ای ه نو نند د انجاما می‌دهد
 ی ا لب تو هـ ا . وی ا تدا هـ نه ا ه ق د د ا د ا د ا هـ ه خوانند
 و د د نند و تا بیان می‌ند و ی هـ از ن ا د
 ف ح می‌ند . خ ص ه ا ی د د ا ه نی ا

قال الشيخ ابوالحسن علی بن عثمان بن علی الجلابی ثم الهجویری (رض):
 طریق استخارت سپردم و اغراض که به نفس می‌بازگشت از دل ستردم و به
 حکم استدعاء تو اسعدک الله قیام کردم و بر تمام کردن مراد تو از این کتاب
 عزمی تمام کردم و مر این کتاب را کشف‌المحجوب نام کردم و مقصود تو معلوم
 گشت و سخن اندر غرض تو در این کتاب مقسوم گشت. و من از خداوند تعالی

استعانت خواهیم و توفیق اندر اتمام این کتاب، و از حول و قوت خود تبراکنم
اندر گفتار و کردار. و بالله العون والتوفیق.

(کشف‌المحجوب، چاپ ژوکوفسکی، ص ۱).

ا ا اص مطب داه از زمان خود مل . د ا ن د ه با ه ا ه ی
مطب می نی . مل ابتدا خود ا ، د و د ا ه ا ت ا د
و نی خود ا ا د و تا ای دو تی ا م دی ا ل ا د و ا ت ا ه
نام کشف‌المحجوب ا ت ل ی د ا . پ از خدا ب توفی د ا .
ا مطالب ه ه و و م ف و ا و ه ی و نه ا ت ی ا ه ت و ی ی ح ن د ا . ه ج و ی
می توان ف ا ص ه از ا و ا د ا ص مطب ت ا ب و د ، و ه ی
خوانند ای ه از او متوق ت و ی ی ح د ی ن و د ، ا م ا ن و ن د ا ل ا از د ا .
از ا ن ا ن ، و ی ف ی ا د ه ی د ا ه ی م ی ا د و ا و ا د ا د و د
ص ف ه ت و ی ی ح می د ه د و د ا د ه ه ی ا ا ا د ا م ه می د ه د . ه ی ف و
ه خ و ف ا و ن ا ه ا د ا ه ا د ا ه ت ا ی و ی ن ی ا خ ت ه
ا .

د اولی ف ، ن و ن د ت و ی ی ح می د ه د ه ا ت ا ب ا ل ا ن ا خود از د
ا . ا د ح ا ا ای م ا ی م و د ا د ا م و ز م ا ن ا م ل ا د ا ه ا
م د م ه ا ای د ی د ا خ م ت ت ا ب ن ی و . ای ا م ل و ی د
ت ا ب ، د ص ف ن و ا ن ، و ا د ط ت ا ب و ا د ص ف و ا . ا م ه ا
ا ص ن ا پ د ص و ف ا ه و د و ن ا ن خ ی ا م ل ف ا ن ا و د د ا ن د . ا م ا
د ق د ، م ل ف ا ن ه ن ا ی ن د ا ت ن د ت ا ز و ق ا ن م ا ف ن د م ج و و د ن د خود ا ن
د ف ا ل ا خود ا ن د . د ا ه و ا ه ی م د م ه م ی و د ه ا ن ا ی ا
م ن و د ن ی م ی ف ت ن د . ه ج و ی ن ی م ا ن د ا م ل ف ا ن از ا ی ی و ی د ا .
م ا ه ه ا م و ع ا د می نی . ا م ا ه ا د ه ج و ی ا ه ن و ز م
ا ن ی ف ت ا د و د ا . ه ه ی د ل ی ا ه ا و د ص د د ت و ی ی ح ن می د . ا ل ت ه ، ت و ی ی ح
ا و د ه د ا د ا ه ا ن ت ی ا ا ه ا و د ت ا ب خود ق از ه
ی ا خود ا د ا ؛ ق ا ل ا از د ا ، و د و د ه ه
ف ت ه ا . د ا ت ا ن ا ل ز ز ا ن خود ا و می ن و

آنچه به ابتدای کتاب نام خود اثبات کردم، مراد از این دو چیز بود: یکی

نصیب خاص و دیگر نصیب عام، آنچه نصیب عام بود آن است که چون جهله این علم کتابی نو ببینند که نام مصنف آن به چند جای بر آن مثبت نباشد، نسبت آن کتاب به خود کنند و مقصود مصنف از آن بر نیاید که مراد از جمع و تألیف و تصنیف کردن به جز آن نباشد که نام مصنف بدان کتاب زنده باشد و خوانندگان و متعلمان وی را دعای خیر گویند (کشف المحجوب، ص ۲۳). رسم الخط برای سهولت مطالعه اندکی تغییر داده شده است.

د ا ف م ا م ا ی از صادقانه ت نانی ه نو ند بیان د ا
 و وه تیه هجوی نه تنها د از وی از ی اصی خود از نو ت د ا ته، ه
 د واق م ه م لقان اه از د ا . ماد نو ند از نو ت ی ی ،
 انه ا ی از خود د صف تا ان فانی ه ادا ا ته ا د م ل
 می خواهد ا زند اندا ا ق ا د ی ا . الیه ه تند م دود انی ه ه
 ق د ق ی می نو ند و ما ت ا ان امی نای ی . و از وی د ، ه تند ان و
 انی ه فوتتی و خای می زماند و نا خود انی و ند، اما ه صد زان ه
 خوانند مالی می نند ه تاب از ی ی . هجوی وهی ازا دود ته
 نی . او می نو د تا انه ا زند اند.

ی از یه های ه خوانند م ا د کشف المحجوب بدان تو ه ندا
 ا ه نو ند نه ف د ابتدای تاب، ه د ند ای د ه تی د داخ
 متا خودا د ا . هجوی دهی ف ای ه ن دنی ه ا مطب
 ا ا د ا . ا ا ی ی م ای نی . او از ت ا نه مادا
 ا از ا ا ا نند، د ندا و د ا . د واق هجوی ای انه
 م ل م فو اند ا ای ا ندا ته ه د ند ای تاب ا خود ا ی او د.
 الیه، ی ه هجوی ه نوان م ل از ام خود ان ت ا د ا ی ه م لقان
 ام وزی مطالعه می نند خیی ف د ا د د ت ا ای هجوی هی زانه ای از و
 ما دو تی نی . خوا اوف ا ا ه ی تاب او ا ه نا خود نند. ت
 او د انجای موده نی ، ه دوا ی ی ازا ا قان فندی ه ا ا
 فته اند. د ا تان از زمان خود او می نو

مرا این حادثه افتاد به دوبار: یکی آن که دیوان شعرم کسی بخواست و باز گرفت و اصل نسخه جز آن نبود. آن جمله را بگردانید و نام من از سر آن بیفکند

و رنج من ضایع کرد. تاب‌الله علیه. و دیگر کتابی کردم هم‌اندر طریقت تصوف، نام آن منهج‌الدین. یکی از مدعیان رکیکه که کرای گفتار او نکند نام من از سر آن پاک کرد و به نزدیک عوام چنان نمود که وی کرده است، هر چند خواص بر آن قول بر وی خندیدندی تا خداوند تعالی بی‌برکتی آن بدو رسانید و نامش از دیوان طلاب درگاه خود پاک گردانید (ص ۲).

اها هجوی د ا ا خود از ت ی ه ی از ا های و پی از
 ق ا ی ا استفاد نی د ا و ا ن ه ز می توان دوان
 او ا ه ا خود ا ند. ه ه ا ، ا د و ا تان زان می دهد ه د ق ن نج
 ق های ن د میان اه تاب ایج و د ا ، نه دزدی‌های و مانند ند
 ی و ق ی د و ف از تاب. از م ل دو تاب ق می ود. و ا
 م ط ئ ن ف مود نود ا . ماد هجوی ا ا ه د ه ف ص ت ی ه ه
 د و د از تجیا و م اهدا خود و د. دانجانیه وی مطا م و
 ه ی ا ا د و د از وی دو ق ادی د ا ت ه ا . اما هی ید نی ه
 م ل ف ا ن د ی د زمان او و از او د ا ند ه ت ا ن ه ق ف ت ه و مجالی ا
 ا ن ی ای ای ن د ا ت ه و د ا ند و ا ز ا ش ا ی ت ه ، تاب‌های ا ه از فو
 م ل ف ا ن ه ق ف ت ه و د ا ن ه ن ا خود ا م د ا ن ه ن ا م ا خود د ا ند.
 د ف ا ی ه ن د ، د د ه هجوی دو و ه ای ن ا خود د ن
 ف . م ا د ا ز ا دو ی ی و د ی ن ی ب خ ا و د ن ی ب م ا . م ل ق
 ت ا ب و ف ظ و م ل و ه ا و ا ن ی ب ا و د ا ق ی ه و ه د ه
 د ا د ه ن ن ی ب خ و ا ا . و ه ا ا ه ی ت ی ت ا ز و ه ا و ن ا د ، ی ن ا
 ت ا ز ن نی ، ه خ و ا ت و ه ه ت و ه ا ت ی ه د ا های ا خ ی ای ی ها
 ی د ا د ا . د ا ز ا ن ب ا می د ای ی ا نه از تاب و ت و د ا ند ه
 و د ن ا م ل د ا ت د ای م ا ل ه ا ت ا ب ن وی خود ت ای و ل ا خ و ن
 ا می ا . ا ت و ه ا ه ن ه خود ن ا ی از ی ا ز ن م د ا و د ت د ن
 ی ا می ا ه م د ا ف ه ن گ ن ت ا ب و ت ا و د ا . ه ا ن ز و ن د
 م ل و م ت ی د ا م ا د ق ن ق ه د ف ت ه ا ند و م ل ه و ت ا ب ن و ت ه و ن ا خود
 ا ن ی د ت ا ب ه ن و ا ن م ل د ا ند، و ا ه ن د ا ن د و د ا ند. م ا ه
 ا ن ن ف ت ی د ا ند؟ م ا ن ی ه م ا ل ه و ت ا ب می ن و ن د و ا خود ا

زی و ندف به دلیه توی ا ما ا دانداه د . وازی، ما خوانند
 دی ا ما ا دماله اتای ا ه نا م ل ف ن د ا د و ا ن د ؟
 پی ه ا م د ی ا ن د ن د ا ن د ا ا ه ا ت ا م ا ل ه ا ت ا ب د ی د
 م ا ف ی ه ن و ن د ن ت ی د ا د م د ن و ت ه ه ا ی ن و ن د ا ی ا ه ا
 ن و ت ه ه ا ی ا خ و د د م ی ا ن ا ه ا ا ت ا ی ب د ا د ه د ی ن ا
 م ی ن ن د . ه ج و ی ا م ن ی ا ن د ه ه ا م ی ی ا خ و ب ی ا ن د و ن ا ن
 د ا د ا ه ا ز ه ا ی ا ه ، د ه ا ا و ه و ا م ، د ا و
 ا ز ه ا ی ا ل ن ا م ا ن ی ا ز د

اما آنچه نصیب خاص بود آن است که چون کتابی ببینند و دانند که مؤلف آن
 بدان فنّ و علم عالم بوده است و محقق، رعایت حقوق آن بهتر کنند و بر
 خواندن آن و یادگرفتن آن به جدتر باشند و مراد خواننده و صاحب کتاب از آن
 بهتر برآید. (ص ۳)

خ ا ا د و ا ن ی و م ا د خ و ا ن ن د و ص ا ب ت ا ب ا ز ن ت
 د . ن ی و د ه ف م ا د ص ا ب ت ا ب ت ت د ، ه م ا د خ و ا ن ن د ن ی ت
 م ی د ، ن ی ا م ل ف ه ن ف م ل ن ی ، و ا ی ف ظ و ا و ن ی ،
 ه ه ن ف خ o د خ o ا ن ن د ا و ا ن ه ا و خ o ا ن ن د د و ی ص ا ب ت ا ب ، ه
 ن م ت ا د ف ی ن ی و م ل ا ز و ی ا ه ی ا و ا م د د ا ت ه ا . ن ا ا ، م ل ف ی
 ه م a ل خ o د ا د o ن ن ا خ o د م ن ت م ی ن د ، ه ز a ن X o a ن n د و ا ن ت a
 ج ا ی ا D o ن a ا ت ه a . ا X o a n n د a ن ن ی ا ن ت a X o د a ز ن ی م ل ف ی
 ی ن د o م و ه م ی ی ن د ، و ا ی ا ت ن ا ی ا ز a o و ن n د ، ه ا ی م l
 ن ی .

*

ه ج و ی ا ز ی ا ن ن ا خ o د ، ف و ل ی ، ی ا ز د ، م ی ا د o د
 ه ه ح ه ا ی ه ق د خ ص ه د o د م ی و د . د ف ی د a
 ا ت a د ن ق ا ز و ع ا و ف ی ن م ی و د ه ا ز a ن a م D ا ت د ا ی ه a
 ا ت a ن د ، ن ی ه ا م o X o د a ه X o a n n د ت ی ن D ت a X o a n n د o ی a ز X ط و
 ا ت a ف ظ ن D . د ف د ت o ی ی ح م ی د ه د ه و ن ه a ز a ن a م D ه ا ی ه
 م ی ن D a ن ف ا ن ی a ن a ا D o ص ف a ل b X ن o د ی X D a م D . د a Z a ،

نقد و بررسی / دیپاچه: مجلس نویسندگان و خوانندگان

نونداد هتاب و نوتن می ددو تو بیح می دهد ه ونه ا
 تباب ادا د خوا خوانند و ما با صی خود ه ی ه نا او بید
 هجوی ودا نوتها د ف د، نونداد و ه تی تباب
 می و د نا تباب ا نازه ام وز می وند نوان تباب ادا از موع تباب
 ا ند

آنچه گفتم که این کتاب را کشف المحجوب نام کردم مراد آن بود که تا نام
 کتاب ناطق باشد بر آنچه اندر کتاب است، گروهی را که بصیرت بود چون نام
 کتاب بشنوند دانند که مراد از آن چه بوده است.

ا مطب می تواند د توال ی ای م لفان و نا ان ا د م ل د
 ه نا نا ای ا د نامی ا ت تباب ند ه خوانند ا و ی ا خواندن نا ا ا
 د ا د ه تباب ا ه ی ی و از ه موی می ند ا از ن م ل
 ا تباب نا کشف المحجوب از ای تباب خود ح می دهد د ف و دی نی
 ه های د ه هی ن و ح داد دود ی از ناصو الی ه ازوی
 د و اود ا ه ن ق ه د فته و تباب اتلی د ا نود ا
 ا ا د ا د ا ه از وی اهی انجا فته ا خوانند ا ا
 تباب ه نوی نامی ا زد د ی ا ه م و ا تی ا ا می ند ه
 خوانند ا د ا ت ا خوانند ا از تباب د ا ت ه ا د
 د ف و د نی ه و تباب د ا م ا ا ن د ق ن های ا و نج
 ا ا تی د ا د ا هجوی از از ق ا ا د می ند

من پیش از این کتب ساختم اندرین معنی [یعنی در علم مجاهده و سلوک]،
 جمله ضایع شد و مدعیان کاذب بعضی سخن از آن مرصید خلق را برچیدند و
 دیگر را بشستند و ناپایدار کردند. (ص ۸)

هجوی د انجا می وده مدیان و ا ق د ا او ا ن ا خته اند و ا
 ق د نا نامی و فتای ه ا ا تباب های م ا گ د اند ق ه ا ه ا د
 ق ن و و ا ا ه د ا تها . فتای ه د انجا د ا نا ا د خواندنی
 ا . تباب ها ا ا ه د دوزان داد اند و نا از ا ن ت
 ا خته اند و ا ه ا د ه تباب های ن م ا ا ا ه د نا اند و ای
 دوان های اونوا و ا نا ظ د ا خته اند

پیش از این جهال این علم بر کتب مشایخ همین کردند. چون آن خزانه‌های
اسرار خداوند به دست ایشان افتاد، معنی آن ندانستند، به دست کلاه‌دوزان
جاهل فکندند و به مجلّدان ناپاک دادند تا آن را آستر کلاه و جلد دواوین شعر
ابونواس و هزل جاحظ گردانیدند. (ص ۸)

ابتادهای هجویی آمد تا مددی ننماید، اما همه ما نماند فامو د
ه زمان هجویی دادا ه نه وزا او . هجویی ا تاب اد قنی
می‌نوده ی ازد خان ت قون تا تو دا ا و ما ی
ون او بید او الی و او ال خ قانی و خواه دالله از مای دن زندگی
می‌دند، اما دهی نیمازا داندا ان و مدیان بیا و د. د واق
نوت ا تاب ه جاب‌های و د ه د ام زمان هجویی مد مد
ودا .
د انتای دما ه نیم ل ند های دا و خودد تلی می‌نود،
بیی ه ام وز نی خوانندان از م لقان اتا دا ند و ت م لقی ن ا ه د
می‌ید

اکنون من ابتداء کتاب کنم و مقصود تو را اندر مقامات و حجب پیدا کنم و
۱. با بیانی لطیف مر آن را مبسوط گردانم، و
۲. عبارات اهل صنایع را شرح دهم، و
۳. لختی از کلام مشایخ بدان پیوندم، و
۴. از غرر حکایات مر آن را مددی دهم تا مراد تو بر آید. (ص ۱۰)

م ت ت ای ددا ه م ل د نا انداز ما خوانند ما خوانندان
ا دادواز نام ما خودو و خودا نی و وی ت فته
ا د.

ناصر خسرو و فلسفه تألیف کتاب

داد دا ناصخ و جامع‌الحکمتین ا . ا تاب ه اندی از
کشف‌المحجوب هجویی دا نو ته د ح قیدای ا از خواه
او الی ا د انی و موع ن فها و انه جامع‌الحکمتین
نامید دا ا ا ه م ل نیادا تاب ما م دنی و

م ففی نادودو و اما ب خود قا دادا یی ای دنی و
 د ای ففی ق ازانه مل واد موع ود، د اهای م و ط د
 ب تلی تاب نوته ا ه د نوع خود ی نی ا و از ای م ان تا
 تاب نای ا ا ا هی .

د ا ناصخ ونیه هاندمه تاب م ففی ا . اما فهای ه د ا
 د ا ه ح داد د ا ف ف یی والی و ح ف ن ا ل و د نی ،
 ه ف ف تابا و ف ن . ونه ه تاب د ا ل د می د؟
 ا ی ا ه ناصخ و ی می ند از خط تاب، پیا و تا
 خدا و د ه پیام و ا ه ی ن ، د ف ی م و ط ت نوان اند
 ب ت نی ا تاب و نا او ا ود.

د ابتدای ف ، مل مطا م و نا خود ا می ند و پ می نو ده
 تالی ه او نوته ا تالی ا نو و ا ا د ن ا ح داد. ناصخ و
 د ی ه نتم می د د ا ه نو ی ا ا می ند. از ن او مل ا د
 د مدن تاب ما ن ی خود ا د نو ت ، بیان نامد. د ا نجا می توان از ناص
 خ و ا د ا ؟ و ای ه او خواهد دادا ا ه ه م و د مدی ه
 ا د ا ته تیب ا و ا تاب او یی نوی ا ه ا د ، و ا
 م ل ، نی مد و ن د ن ا د تو بیح دهد ه ا ا ا د ا ه ا

د ، ا تاب مانند ه ا د مدی م تا ه تیب ففی (explanation)
 واجب است که اندر تألیف این کتاب سخن گوئیم، از بهر آنکه این کتاب نو
 است، و هر چه حادث شود حدوث او را علتی باشد. (جامع الحکمتین، به تصحیح
 کرین و معین، ص ۶)

ونه می توان دو تاب اتیبی د؟ ا ناصخ و ه ا ا م
 ففی ا از بیان ن. ه ا د ، تیب ففی تاب مانند تیب
 ففی ه یی د از ی ا ه وی ه ن ا د و د اند.
 ناصخ و د ا نجا ه ا ا طوی ا ا د ن ا ا ح می دهد، ولی وی
 نجا ی نی ه نا لئی ا م افه می ند ه د یی می توان ن ا و
 فای داز

هر حادثی را پنج علت لازم است: نخست ازو علت فاعله، چون درودگر که

تخت کند و دیگر علت آلتی چون تیشه واره و جز آن که صنع این درودگر بدان
> پدید آید؛ و سه دیگر علت هیولائی چون چوب که صنع از درودگر او
پذیرد؛ و چهارم علت صوری چون صورت تخت که آن اندر نفس درودگر
باشد؛ و پنجم علت غائی که تخت از بهر آن کنند و آن نشستن پادشاه باشد بر
تخت. (ص ۶-۷)

ا ن ب ج از ای ه مادی ه و تیبی ف فی ه یه نوی ا ن ب ج
د مود نا ناصخ و خود د ا ت نجان ه ا د، اما
ای ه اود اص می خواهد د ا د ا ه انجا دهد بیان های نجان ه تاب
ا ه ه تالی ا ه تلی د و ده یه ن ب ج ز ا .
های نجان ه تاب امی توان د زد. نا م تن د ا م ل ف ا ی ، ق
لتی ، ا و دوا مادی ، صوی ، و خواندن تاب تو
خوانند مای .

نخست علت فاعله و این مؤلف کتاب باشد و دیگر علت آلتی و آن قلم و
کارد است و سه دیگر علت هیولای و آن کاغذ و حبر است؛ و چهارم علت
صورتی و آن سخن و خطب است و پنجم علت تمامی و آن رسانیدن آن علم
است که اندر آن کتاب است به جوینده. (ص ۸)

ا ن ب ج م م ا م د ه م ا د ت ا تاب ه و و د د ا ا
نا د ، تاب ه ز واهد و د

هرگاه که از این پنج علت یکی زائل شود، این حادثه پدید نیاید، اعنی اگر
درودگر را دست‌افزار و چوب و صورت تخت همه حاصل باشد و کسی تخت
نخواهد، درودگر تخت نکند. و اگر درودگر باشد و دست‌افزار دارد و تخت داند
کردن و شاه تخت خواهد و چوب که علت هیولای است نباشد، تخت حاصل
نیاید. و اگر هر چهار علت باشد - اعنی درودگر و چوب و علم درودگر و
صورت تخت و شاه خواهد - لیکن دست‌افزار نباشد، این مصنوع که تخت است
موجود نشود. (ص ۸-۹)

ا ه و و ده ها ز ا ، ی از نام ت ا ز د ا . م
و و د م ل ه نوان ف ا ی از ا ه هیو ی ا مادی ا م ت ا .
الی ه انجا می توان مط ح د ا ا ه د ا ا نجان ه از ه ه
م ت ا ؟ صوی ، ا ف ا ی ، ا ا ی ؟ ا م ل م ت ا ا ا و ا

خوانند تاب؟ ادمای می نای به مل امت تاب دانی، ولی
نی وای از فی وفی ون ناصخ و نی توان اتا دا . م ت
ن او ای نی خواندن تاب تو خوانند ا . دلی از خود او
نو

علت همه علت‌ها که فزون از علت فاعله است، این علت تمامی (= علت
غائی) است که یاد کردیم، از بهر آنکه مؤلف کتاب و مصنف معانی و مرتب
الفاظ آنچه کند، از بهر آن کند تا جوینده آن علم - کوهی نداند - بدان برسد
بدانچه همی نداند. و اگر عدل ناپسندیدن ستم است بر مظلوم، پس جاهل را به
علم رسانیدن بزرگتر عدل است، از بهر آنکه جهل ستمی ظاهر است، و اگر از
آنچه ما را بدان دسترس باشد مستحق را بهره‌دادن احسانی است و اگر مر
خویشاوندان را از مال خویش چیزی دادن فرمان خدای است - خویشان ما
مردمانند از جمله حیوان - پس مر ایشان را از علم - که انسانیت آن است -
نصیبی دادن طاعت خدای است، چنانکه فرمود مر رسول خویش را بدین
آیت: «ان الله یأمر بالعدل والاحسان و ایفاء ذی القربی». (النحل، ۹۲) (ص ۸)

های نجانیه، هانطو ه فته د، د ی هان ا ه ا ه
ف ف م ای و د ا ن ا طو بیان داند. اما از ن وهی د ، ت داد
ها ه ف ا . ا و ای دنی ه تند و ه ف ا ن هان نج
م و ا ه و دو مانی و زمانی

حکمای دین حق گفتند که علت هر محدثی هفت است، و تا هر هفت علت
نباشد آن محدث موجود نشود... نخست علت فاعله، اعنی صانع و دیگر علت
آلتی و سه دیگر علت هیولای، و چهارم علت صوری و پنجم علت مکانی و
ششم علت زمانی و هفتم علت تمامی (= علت غایی). (ص ۹)

زمان و زمان دو ا ، از نه صانه نوع اند مانی تواند دن ه
زمانی . می توان د زده ناصخ و ا ای دنی مواف تا تا ف ه،
ه او خود ا د ی ی دنی می داند. ا [نی قوه های
هفته‌انه] نی و تا [از قوه های نجانیه].

های هفته از تاب مطب ای ا . ه تاب ه د ان نوشته ود
اددای م لقی ا د، و د زمانی و مانی خا نی ا مطی ا ق وی ا
نوشته و ده قد نه خوانند الب ی ن ا واند. ا ق یه ای ا . اما

داه ای حا قی ی نوتته ندا . ماداصی مل دانجا ا
 هانج ادمودتای ه ی وی خوانندقا داد، نی
 جامع الحکمتین، ح دهد. ه ا د، اوامد وده ه ی و ونه ود
 جاوی وازی ه ا تاب انوتته ا تاد تیب وودا تاب اتیب
 (éxplain) داد. بینیه اوام ا ا ا ونه می دهد.

مل الزهان او م فی دا اومی ناصخ و الا . و ا
 ا ا لتی وهیوی، نی ق و م ب و ا ، نی م ت ا ه نی . مان
 اها انا ه مل ا ا ای دان د، ولی ن اص ا ن د
 . ون م از مد نوی... د زمی از مد . زمان
 تلی ا ا صد و و دو هجی ا . و انجا ای ا م ا ب
 اصی تاب امی د خان او الالی ی ا دلا ا ا ه نام دو ا د
 داه دا .

چون مر این کتاب را علت فاعله از نفس من حاضر بود، و علت صوری از
 صورت های علمی اندر او مصور بود. و علت آلتی و هیولائی موجود شد، و
 علت تمامی از طالبی بدین بزرگی [یعنی امیر بدخشان] حاصل آمد و اندر
 مکانی حصین متمکن بودم، حاجت به زمان ماند و پس وجود این کتاب واجب
 شد. (ص ۱۸)

ق ا ا د ه ناصخ و ای ام ت ها می داند. د واق
 ا هان یی ا ه مل ا ه نوت می انید. و ون ا از ه ه
 هام تا ، ناصخ و ا ا داه ا ه ح ن اختا
 می دهد.

ای ا تاب، هان و ه فته د، خوانندای ون او الالی ی
 ا دلا ا ا . اما ه و د ه ناصخ و ه ف نوت ت ای ای ا امی
 افتاد؟ ا ا ا خود ه واد تا می ا ا می ندونه تنها
 خوصیا بیتی ناصخ و، ه او صا امی د خان نی دا داه ای
 ما و می ود.

امی د خان ی ا متد واهو و تیب و دودای و
 قه منده فقه و ناصخ و ده یی داه او ا پیدا دوه یام و و
 خا و تیف و دوی و ا اند و صاب ای وقوی فظ و ا ه و

ندد خوی و د یی ما متد و ص می ند ا امی متد و باهو ه
 فیه نی قه مندا . او قید فیه از او الیش ا د
 از فظ داده ن ا ه خ خو نو ته و از ای ناص خ و ف تاد و از او
 خواه د ا ن ا ح ند

قصیده‌ای را که گفته بود خواجه ابوالهیشم احمد بن الحسن الجرجانی -
 رحمه الله - و اندر او سؤال‌های بسیار کرده است - و به خط خویش نبشته بود
 اندر آخر آن نسخه که «این را از حفظ خویش نبشتم» - نزدیک من فرستاد و
 از من اندر خواست به وجه تشع و تضرع و تقرب - آنکه بسیار کسان را از امر او
 و سلاطین رؤسای دنیاوی را همی همال خویش نداشت و به نیکوتر الفاظی و
 نرم‌تر قولی التماس کرد تا سؤالاتی که اندر آن قصیده است به نام او حل کرده
 شود. (ص ۱۷)

تا ای متوا با ن ا امی ما د ا ه ناص خ و ه ح ا ق ی د
 نی ت ل ی م ا د و ز د ا م ا م ط ا ل ی ه ا و د ت و ی ی ح ا م ن ی د ا د ا
 م ف ت ا ز ا م ط ا ل ی ا ه م ا د ا ن ج ا د . ن ا ص خ و د ا د ا ه ح
 می دهد ه ونه ال زمان د ا ن ی ه ه ا ص ط ح ف ی ه ا ن د ه ق و
 ناص خ و ف ا ل ا م ن ف ه و د ن د و ف ه ن ی د ا ا ه
 د ل ی ال زمان د ن ی = ا ل ا م ن خ و ا ف ت ن د و ل ا ه ی ن و د ه ا ل ب
 ت ا ی ا د ه ا م ط ا ل ب د ن م ا د ، ن ی ه ف ی د ا ن د و ه
 د ن ی . و و ن و ن د ا و خ و ا ن ن د ت ا ی د ا ن ن و د ، ل ا ی ه ا ن ی
 نو ت ن د ا

هیچ کس کتابی نکرد اندر چون و چرای آفرینش، از بهر آنکه از آن پنج
 علت - که هر کتابی را پیش از این ثابت کردیم که بیاید - زایل < شد > جوینده
 این علم کآن علت تمامی است؛ و دیگر گوینده این علم که علت فاعله است و
 به زوال این دو علت از اهل این زمین < علم دین > زایل شد. و کس نماند
 بدین زمین که یاد کردیم که علم دین حق را - که آن از نتایج روح القدس است -
 با علم آفرینش - که آن از علایق فلاسفه است - جمع توانست کردن، از بهر
 آنکه فیلسوف مرین علما لقبان را به منزلت ستوران انگاشت و دین اسلام را از
 جهل ایشان خوار گرفت؛ و این علما لقبان مر فیلسوف را کافر گفتند، تانه دین
 حق ماند بدین زمین و نه فلسفه. (ص ۱۶)

ا و ی ا ه از ن ناصخ و د قن نج د زمی خا ان ی ی مد
 ود. ای د ف ف ه ا م ف می د ن ت ن د و ف ف ه ن ی ا ز ت ت ف ی ف ای ق ی
 ا ه ت ن خا م و ماند و د ن د و ن ت ف ف ف ی م د و د، ه ه ا
 ا ه ت ن د و د

<به علت کافر خواندن این علما لقبان مرکسانی را که علم آفرینش
 دانند، جویندگان چون و چرا خاموش گشتند و گویندگان این علم خاموش
 ماندند و جهل بر خلق مستولی شد. خاصه بر اهل زمین ما که خراسان است و
 دیار مشرق. (ص ۱۵)

ا م ا ت ی ه ناصخ و ه و ف ف ه و ف ف ه د خا ان د قن نج د ا
 از ل ا ت ا ف ف ه د ا و د ا ن ا ا ه ی ا و ا ه ا ن ا ا ت ی
 ا ه م و د خ و د ا ه از ق م ل م ی ت ا و د. م ل ا ا ا ی خود
 از و ا م خود ای م ا ی ا ن د ا . ف ف ه و د ه د ن و از ه د ا
 ماند و د ن د، از وی ف ف ه خا ن ه ن ی د و م خا م و ی ل ب ز د و د ن د و از وی
 د م ا ل ن ا م ا ن د ن ی و ی ف ی ا و ا م ی د ا ن د و م د ا ز ه ن و ن و
 ا د ف ن م م ی د ن د، ا د و د ه و ی ی م د ه ناصخ و ن ا
 ن ی و ص ن د

اندرین روزگار غالب خلق روی از دین حق گردانیده‌اند و بازار حکمت
 کاسد است و مزاج اهل شریعت فاسد است. (ص ۸)

ا و ا م ه و د، ت ا ا ن ه د و ا د م ی م د ه د و ا ق ی ف ا ی
 ا ت ا ب د و د ی ا ی ن. ا د ه ا و ا ز ناصخ و ه خا ان و د
 و ا د د و ی د ا ن ا م ی ف ا ی د د خا ن. ناصخ و د ا ن ج ا ز ه د و ن ف
 ت ا م ی ن د. ت ا ی ا ه و ی ا ز ا م ی د خا ن د ا ت ا د و د ی م ه
 د ا . ت ا ن ا م منطی و مطا م و ا .
 ا م ا د م و د خود . د ا ن ج ا و ن ی ت و ا ن د خا م و ا ن د و ت ا د و د ی ا ز ف ا
 خود ن و د، ه ن د ه ل ا و ا م م ت و ا ن ه ا . ا ل ت ه ن ا ص خ و
 ای ا م ا د ل ی ی د ا د ا و ا م د ه خ و ا ن د و د ه م ل ط و ف ا ی د
 ا . ه ا د ، ا و ا م ا د ا ز ا ت د ا د خود ای خ ا ا ت a د و د ی و د
 و ا ا ن ه ا و د ا خود می و د

نقد و بررسی / ادبیات: مجله: مجلس نویسندگان و خوانندگان

... بدین زمین باز آمدم، و با آنکه مر کتب علمای فلسفه را درس کرده بودم،
علم دین حق را که آن تأویل و باطن کتاب شریعت است به حفظ داشتم.
(ص ۱۷)

ا دو نه ای م فی م ا ا تاب ز ود. م ل ه نوان ف ا ی
ا د د ا ت د ا د ا ی ه ا ن ص و ت ی ا د ه م ی خ و ا ه د ی ا ف ن د. ه ی ه ص و
ا ه و ق ت ی ا ز ه ا و خ ا د ه ن و ا ن ت ا ب د د ت خ و ا ن ن د ق ا م ی ی د.
ن ا ص خ و د خ ا ز د ا خ و د ه ن ق ی د م ا ن ی م ی د ا ز د، ا م ا ق
ا ز ن م ا د ه م ف ی ه ی ه ص و ن ی ت ا ب ا ز م ی د د و د و ص ن
و ن ا ن، و خ و د ا ن ی ت ا د و د ی ح م ی د ه د

چو بنیاد این کتاب بر گشایش مشکلات دینی و معضلات فلسفی بود، نام
نهادم مر این کتاب را جامع الحکمتین، و سخن گفتم اندرو با حکمای دینی به
آیات کتاب خدای تعالی و اخبار رسول او علیه السلام، و با حکمای فلسفی و
فضلای منطقی به برهان‌های عقلی و مقدمات مُنتج مُفَرَّج، از آنچه حکمت را
خزینة خاطر خاتم ورثة الانبیاست - علیهم السلام - و شمّتی از حکمت نیز اندر
کتب قدماست. (ص ۱۸)

ن ا ص خ و د ت ی ب ن ا ن م ی د ه د ه و ن ه ص و ی ه ه ن و ا ن ص و
ی د ن ف ا ه و د ه م د د ل ت ی و ه ی و ی و ا ز ا ی م ا ی م ا ه
ق و ا و ت ا م ی ه م ن و و و ز ی د و ت ا ی د ه خ و ا ن ن د ه ا ن و ن د
د د ا د. ی ا ن ن ا ص خ و د ا د ا ه ی ا ن ی ا م ف ف ی و ت ا م ا ی ه م
م ی د ا ز ه ی م ا ن ن د ا و ت ا ب ا ه ص و ف ف ی ت ی ی (explain) ن د ا ؛ ا م ا
د ی ا ، ا و د م ا د ا ه ن و ی ن ا م ی و د ه ت ی ا ی ا ی ا ن ف ف ی ا ز
ن ی و ت ج د خ ا ن د و ه ن ی و ا خ و د و ا ط خ و ص ی و
ی ا م ا خ و ا ن ن د ا ص ی ت ا ب ی د ا ز د و د ن ی ا ی ا ز ن ا ت ا ی و
م ا ا ت ا ی ز م ا ن خ و ا ا ی م ا خ و ا ن ن د ا ن ا م و ز و ن ا م د.